

Manifestări ale culturii de securitate la nivel național

Manifestations of security culture at national level

Drd. Daniel Ionel Andrei NISTOR*

*Ministerul Apărării Naționale
e-mail: dan.nistor.rp@gmail.com

Abstract

Ne îndreptăm spre o nouă paradigmă de securitate în care competiția strategică globală are un efect direct asupra predictibilității și stabilității sistemului de relații internaționale, existând un potențial ridicat de reconfigurare a relațiilor dintre actorii strategici cu interese globale. În acest context, cultura de securitate trebuie înțeleasă, integrată în paradigma de securitate și adaptată la dinamica mediului de securitate internațional, deoarece conceptul nu vizează doar domeniul securității, ci se regăsește și în interacțiunea dintre domenii: de la militar, la economic, sociopolitic sau cultural. Este important să examinăm legătura dintre cultura de securitate și amenințările hibride, reziliența societală, războiul informațional, securitatea cibernetică sau amenințările emergente și să urmărim, totodată, evoluția conceptului de „cultură de securitate” în România, folosindu-ne de mai multe studii și sondaje de opinie, efectuate de instituții de sondare a opiniei publice și, respectiv, de organizații nonguvernamentale, privind măsurarea culturii de securitate și reacția românilor la evenimentele asociate acestui concept. Nu în ultimul rând, acest articol își propune să analizeze care sunt elementele specifice culturii de securitate, dar și să aducă o serie de recomandări pentru creșterea nivelului culturii de securitate în România.

We are moving towards a new security paradigm in which the predictability and stability of the system of international relations are directly impacted by global strategic rivalry, with a significant potential for rearranging the relationships between strategic players with global interests. The concept of security culture must be understood in this context, integrated into the security paradigm, and tailored to the dynamics of the international security environment, as it affects a variety of fields in addition to security, including the military, economic, socio-political, and cultural ones. Using several studies and opinion surveys conducted by public opinion polling institutions and, respectively, by non-governmental organizations, regarding the measurement of the security culture and the reactions to it, it is crucial to examine the relationship between security culture and hybrid threats, societal resilience, information warfare, cyber security, or emerging threats. It is also important to follow the evolution of the concept of “security culture” in Romania. Last but not least, this essay aims to examine the distinctive components of security culture from fields and action directions while also offering a number of suggestions for raising security culture in Romania.

Cuvinte-cheie:

cultură de securitate; reziliență; strategie; securitate.

Keywords:

security culture; resilience; strategy; security.

Considerații preliminare

Dinamica socială și evoluția mediului de securitate impun o analiză minuțioasă nu doar a doctrinelor, strategiilor și planurilor, ci și a conceptelor în sine. Ne îndreptăm spre o nouă paradigmă de securitate, cu un potențial ridicat de reconfigurare a relațiilor dintre actorii strategici cu interese globale, de reconfigurare a sistemului de relații internaționale. Conflictele, crizele și tensiunile nu sunt limitate doar la anumite zone și regiuni și, deși separate, au o acoperire globală. În același timp, dimensiunea și relevanța sunt stabilite și de domeniul de acțiune care nu este doar militar sau doar economic sau doar politico-social, ci se poate regăsi simultan în multe dintre ele, manifestându-se în toate mediile, de la terestru, aerian și maritim, la cel spațial și cyber (cibernetic). Escaladarea conflictului din Ucraina, tensiunea dintre China și Taiwan, testele nucleare și balistice, efectuate de Coreea de Nord, situația tensionată dintre Israel și Iran sau conflictele deschise de pe continentul african sunt doar o serie de exemple care vin să susțină nevoia unei noi abordări a culturii de securitate și a pregătirii unei națiuni pentru a face față schimbărilor generate de evoluția mediului de securitate.

Dacă suprapunem peste aceste situații și Pandemia de COVID-19, criza economică și cea energetică, obținem un tablou complex, care subliniază cât de volatil și ușor de destabilizat este mediul sociopolitic internațional și cât de dificil de anticipat și de previzionat devin pozițiile actorilor strategici la nivel global. Pandemia de COVID a schimbat paradigma socială, a generat nevoia unor noi abordări nu doar naționale, ci și internaționale și ne-a forțat să ne adaptăm la o nouă realitate socială, a izolării, a restricționării deplasărilor, a lucrului de acasă, a disciplinei sanitare individuale și colective, a raționalizării economice controlate, lucruri greu de imaginat înainte de acest fenomen.

Acest articol își propune, dincolo de scurta trecere în revistă a conceptelor, evoluției și actualității acestora, să sublinieze de ce anume este importantă cultura de securitate, care sunt elementele specifice culturii de securitate în România, de la domenii și direcții de acțiune, la percepțiile acestora, măsurate sociologic, dar și să aducă o serie de recomandări pentru a crește nivelul culturii de securitate în România.

Înțelegerea culturii de securitate presupune o abordare multidomeniu a conceptului, întrucât un grad scăzut al culturii de securitate are implicații nu doar în domeniul securității, ci și în cel social, politic, economic sau cultural.

1. Abordări conceptuale, diacronice și manifestări ale conceptului de cultură de securitate

Cultura de securitate trebuie analizată într-un context mai larg. Alăturarea celor doi termeni – cultură și securitate – a generat un nou concept, cu o semnificație de sine stătătoare, diferită de noțiunile abordate separat. Deși conceptul de cultură

de securitate pare din ce în ce mai des asociat domeniilor securității, apărării sau ciberneticii, este important de reținut că omul și natura umană sunt elementele cele mai importante de luat în considerare, întrucât cultura de securitate există și se manifestă în fiecare organizație, chiar dacă nu este receptată și tratată distinct și chiar dacă cele mai multe definiții fac referire la „ideile, obiceiurile, valorile și comportamentele sociale care influențează securitatea unui grup” (Carpenter și Roer 2022, 30).

1.1. De la cultură și securitate, la cultura de securitate

Durkheim (1933) definea *cultura* ca fiind „modul în care un grup gândește despre sine în relație cu obiectele care îl afectează” (Lincoln și Guillot 2004). Sociologic, aspectele nemateriale ale culturii pot fi înțelese ca valori și credințe, limbă și comunicare și practici, împărtășite în comun de un grup de oameni, dar și ca regulile, normele, legile care guvernează societatea; putem identifica mai multe tipuri de cultură: generală, materială, patrimonială, intelectuală sau cunoștințe variate în diverse domenii. Din perspectivă sociologică, *cultura de securitate* este „o cultură a rezilienței democratice, o cultură instituțională care generează percepția predictibilității instituționale și emoții colective pozitive, ca încredere, optimism și asertivitate” (Dumitrescu 2018a).

Barry Buzan vine cu o abordare distinctă a conceptului de securitate și definește *conceptul de securitate* ca fiind „despre dreptul de a te elibera de amenințări și despre capacitatea statelor și societăților de a-și menține independența, identitatea și integritatea funcțională împotriva forțelor considerate ostile care doresc să o schimbe. Cheia securității este supraviețuirea, însă aceasta include, în mod rezonabil, și o serie de preocupări cu privire la condițiile existențiale. Dificultatea este dată de limita dintre preocupările care sunt atribuite securității (amenințări suficiente pentru a justifica acțiuni urgente sau măsuri excepționale, inclusiv utilizarea forței) și cele care sunt parte a incertitudinilor zilnice” (Buzan 1991, 432-433). Hama întărește ideea profesorului Buzan, de a lega definirea securității de „stabilirea ariei de relevanță”, subliniind, totodată, cele cinci sectoare relevante – politic, militar, economic, social și ecologic –, care pot afecta „securitatea colectivităților umane” (Hama 2017).

Piowowski definește cultura de securitate ca „un tot material și nematerial de elemente ale unei moșteniri consolidate a oamenilor, menită să cultive, să recupereze (dacă a fost pierdută) și să crească nivelul de securitate al indivizilor și colectivităților”. În acest context, autorul face o trecere în revistă a conceptului de cultură, definit, în anul 1871, de antropologul Edward Taylor, ca fiind un concept care include „cunoștințele, credințele, arta, morala, legile, obiceiurile, precum și alte capacități necesare unui om, ca membru al societății” și ajunge la cei trei „stâlpi ai culturii: individual, social și material”, după ce analizează „componente ale culturii: realitatea materială, cultura socială și cultura etică”, definite, în anul 1952, de Alfred Louis Kroeber (Piowowski 2017, 17).

Buluc definește *cultura de securitate* ca „rezultatul interacțiunilor sociale care au loc în grupuri, organizații, comunități, societăți preocupate de aspectele securității sociale, care au în comun anumite procese de învățare și de acumulare de cunoștințe în conformitate cu cerințele indivizilor cu privire la încredere, protecție și siguranță” (Buluc și alții 2019). Cultura de securitate este un concept care se adaptează și se modifică, în raport cu evoluția societății, se transmite între generații și încearcă să le dezvolte indivizilor competențele necesare nu doar pentru a conștientiza amenințările, ci și pentru a le preveni și învăța cum să le neutralizeze. Mediul social, contextul geostrategic și regional și sistemul social normativ determină schimbările societale și impun o reacție corespunzătoare la nivel societal și o adaptare a culturii de securitate. Diferența dintre tranziția mai rapidă și cea mai lentă a societăților către un sistem de securitate, adaptat la noile provocări, este dată de rapiditatea cu care actorii implicați înțeleg procesul, implicațiile și sprijină abordarea corespunzătoare a amenințărilor, indiferent de natura acestora sau de cei care le generează.

Pentru clarificarea conceptului, în România, *Ghidul Strategiei Naționale de Apărare a Țării* definește *cultura de securitate* ca fiind „totalitatea valorilor, normelor, atitudinilor sau acțiunilor care determină înțelegerea și asimilarea la nivelul societății a conceptului de securitate și a celor derivate (securitate națională, securitate internațională, securitate colectivă, insecuritate, politică de securitate etc.)” și, aici, identificăm și conceptele asociate sau derivate conceptului de securitate. (presidency.ro 2015a).

Lesenciuc definește conceptul de *cultură de securitate* ca fiind „un set de norme, valori, atitudini și acțiuni rezultate din obiceiurile, tradițiile, simbolurile și tiparele de comportament ale unui popor, la rândul lor condiționate de adaptarea la mediu (inclusiv răspunsul la amenințări), care asigură înțelegerea și asimilarea conceptului de securitate și a conceptelor derivate (inclusiv a echilibrului Securitate-libertate), atingerea și menținerea unui nivel minim necesar de încredere în instituțiile statului și de reziliență societală, în urma interacțiunilor sociale, a unor procese de învățare prin educația formală, informală și nonformală și în baza unei culturi civice preexistente” (Lesenciuc 2022, 124-141).

Tranziția de la cele două concepte – cultură și securitate – la cel de cultură de securitate, cu înțeles distinct, a păstrat normele, valorile, atitudinile și acțiunile, le-a integrat într-un tipar/model și a determinat procesele funcționale care să dezvolte instituțiilor statului abilitatea de a preveni și acționa, iar indivizilor le-a dezvoltat competențele necesare nu doar pentru a conștientiza amenințările, ci și pentru a le preveni și a învăța cum să le neutralizeze.

1.2. Cultura de securitate și cultura politică

Cultura politică ar putea fi considerată, în mod convențional, *strămoșul* conceptual al culturii de securitate. Renumiții politologi Sidney Verba și Gabriel Almond (1963), în cartea *Cultura civică*, analizează atitudinile cognitive, evaluative și afective

ale populației față de politică și societate și identifică trei tipuri ale *culturii politice*: parohială, dependentă și participativă (denumită și cultură civică). „Participarea publică, în orice formă, dar mai ales prin asocierea cu alții, încrederea în competența cetățenească, echivalentă în mare parte cu participarea (spre deosebire de competența dependentă, care impune doar cunoașterea și supunerea față de lege) reprezintă, pentru Almond și Verba, garanții ale stabilității democratice” (Bujder 2010). Sistemul politic rămâne garantul stabilității democratice doar dacă reușește să armonizeze sistemul social, economic, cultural și de securitate, deoarece cultura de securitate se manifestă și în domeniul politic și folosește aceleași valori și norme sociale și de securitate. Legătura dintre cultura de securitate și cea politică este evidențiată de Dumitrescu, care subliniază că „amândouă pot fi operaționalizate pe dimensiunile cognitivă, evaluativă și emoțională și derivă din experiența cetățenilor cu o matrice instituțională mai mult sau mai puțin predictibilă” (Dumitrescu 2018b).

1.3. Cultura de securitatea și cultura strategică

Cultura strategică este un concept dezvoltat de Jack Snyder, în anul 1977, în lucrările sale de cercetare, în care a încercat să înțeleagă și să explice cultura și comportamentul liderilor sovietici, raportat la cei americani, în contextul Războiului Rece; acesta este considerat un precursor al conceptului de cultură de securitate (Lantis 2002, 87-113). Colin S. Gray, în articolul ”National Style in Strategy: The American Example”, adoptă și dezvoltă conceptele promovate de Snyder, observând că și SUA, la fel ca Rusia, au o cultură strategică distinctă și aceasta are implicații semnificative în strategia nucleară. Gray a definit *cultura strategică* ca mod de „gândire și acțiune, derivat din percepția experienței istorice naționale, aspirațiilor de autocaracterizare (de exemplu, Eu, ca american, cine sunt? Cum ar trebui să mă simt, să gândesc sau să mă comport?) și a diferitelor experiențe (geografice, politice, filosofice, civice) specifice cetățeanului american. Și, de aceea, cultura strategică americană este distinctă și influențată de experiențele geopolitice, istorice și economice” (Zaman 2009, 68-88). Analizând definiția, putem spune că factorii de influență menționați pot crea o particularizare a culturii de securitate și în celelalte zone geografice, nedelimitate specific de granițele statale, cu un accent important asupra percepției privind conceptul de cultură de securitate; spre exemplu, un american va înțelege diferit conceptul față de un român, un rus sau un chinez, pentru că sistemele de referință sunt diferite, în cadrul cărora normele, valorile naționale, experiențele și sistemele socio-politico-culturale sunt diferite.

1.4. Cultura de securitate și conceptul de reziliență

În Strategia Globală a Uniunii Europene din 2016, termenul de securitate este echivalent cu cel de reziliență. În viziunea Bruxelles-ului, „statul rezilient este un stat democratic, care produce sistematic încredere în propriile instituții și care asigură dezvoltarea economică durabilă. Statul rezilient difuzează deci o cultură a rezilienței, adică *percepția predictibilității instituționale*” (Mihai și alții 2022).

În Comunicarea „Abordarea UE în materie de reziliență: să învățăm din crizele în domeniul securității alimentare”, reziliența este definită drept „capacitatea unei

persoane fizice, a unei gospodării, a unei comunități, a unei țări sau a unei regiuni de a se pregăti, de a rezista, de a se adapta și de a-și reveni rapid din situații de stres și de șoc, fără a compromite perspectivele de dezvoltare pe termen lung”. Se poate observa abordarea duală a rezilienței: nivelul comunitar și individual, capacitatea unei entități de a-și reveni rapid după impact și forța intrinsecă a persoanei de a rezista mai bine la stres sau șocuri ([Uniunea Europeană 2012](#)). În aceeași măsură, capacitatea de reziliență se regăsește și în celelalte domenii, iar UE a aprobat statelor membre planuri naționale de redresare și reziliență, prin care acestea pot realiza reforme și investiții, menite să atenueze efectele socioeconomice ale crizei provocate de pandemia de COVID-19, să faciliteze tranziția verde și digitală a țării sau să se concentreze asupra tineretului prin consolidarea sectorului educației ([EPRS 2022](#)).

Și în cadrul NATO, conceptul de „reziliență” a cunoscut două abordări. Tratatul NATO (semnat la Washington, 1949) subliniază, la Articolul 3, capacitatea de rezistență a fiecărui stat; „pentru a fi mai eficiente în atingerea obiectivelor acestui Tratat, părțile, separat și împreună, prin propriile forțe și ajutor reciproc, vor menține și dezvolta capacitatea individuală și colectivă de a rezista unui atac armat” ([NATO 1949](#)). Remodelarea mediului de securitate, după acțiunile agresive ale Federației Ruse în Ucraina, din anul 2014, a determinat, la Summitul NATO din 2016, abordarea conceptului de reziliență și necesitatea consolidării acestuia, considerat „o bază esențială pentru descurajare și apărare credibilă, precum și pentru îndeplinirea efectivă a sarcinilor fundamentale ale Alianței”. Abordarea amenințărilor de tip hibrid mută accentul de pe dimensiunea militară pe cea civilă, și din această perspectivă, „reziliența înseamnă capacitatea unui guvern de a continua să funcționeze, de a continua să mențină furnizarea de servicii către populație și, de asemenea, de a continua să acorde sprijin civil în operațiunile militare”. Șapte domenii fundamentale sunt vizate în ceea ce privește necesitatea de dezvoltare a rezilienței, și anume: continuitatea funcționării guvernului și a serviciilor guvernamentale critice; alimentarea cu energie; capacitatea de a face față eficient mișcărilor necontrolate a oamenilor; gestionarea resurselor de apă și alimentare; capacitatea de a face față pierderilor masive; funcționarea rețelelor de telecomunicații și cibernetice; viabilitatea sistemelor de transport ([NATO 2016b](#)). Summitul de la Madrid a subliniat că reziliența este o responsabilitate națională și un angajament colectiv. „Ne consolidăm reziliența, inclusiv prin ținte dezvoltate la nivel național și planuri de implementare, ghidate de obiective, dezvoltate împreună de Alianți. Ne vom consolida, totodată, și securitatea energetică.” Acestea sunt elementele consemnate în declarația de final, semnată de toți șefii de stat ([NATO 2022](#)).

Așadar, reziliența se dezvoltă sau se consolidează printr-o cultură de securitate, planificată la nivel național sau aliat, cu implicarea societății civile. Cultura de securitate, prin procesul de educare și conștientizare a cetățenilor și societății, poate aduce o creștere semnificativă a rezilienței în domenii precum cel de securitate, social sau politic, contribuind, implicit, la menținerea stabilității instituționale (stat sau alianță de state).

1.5. Cultura de securitate și războiul informațional

Anihilarea rezistenței și suprimarea voinței de a lupta a adversarului constituiau unul dintre principiile de succes ale luptei armate, prezentate de Sun Tzu în *Arta războiului*. Războiul informațional este „o operațiune desfășurată pentru a obține un avantaj informațional sau cognitiv asupra adversarului și constă în controlul propriului spațiu informațional, protejarea accesului la informațiile proprii, în același timp achiziționarea și utilizarea informațiilor adversarului, distrugerea sistemelor informaționale ale acestuia și perturbarea fluxului informațional” (NATO 2016a). Războiul informațional nu este un fenomen nou, dar conține elemente inovatoare, ca efect al dezvoltării tehnologice, care are ca rezultat diseminarea informației mai rapid și la scară mai largă.

Scopul războiului informațional este acela de „a proiecta o realitate alternativă asupra unei populații țintă, stabilită pentru a crea o percepție a grupului țintă care permite presiuni asupra decidenților și alterarea deciziilor bine cumpănite, evaluate și planificate strategic, care se referă la un subiect îngust, concret, delicat și important, legat de tema asupra căreia se dorește alterarea deciziei” (Chifu 2022). Prin urmare, eficiența războiului informațional este legată și de gradul de cultură de securitate al populației, care poate fi țintă și asupra căreia se acționează pentru schimbarea percepției, indiferent dacă scopul influenței este alterarea unei decizii strategice sau crearea unei situații destabilizatoare. Un nivel scăzut al culturii de securitate poate contribui la crearea mediului favorabil acțiunilor războiului informațional.

1.6. Cultura de securitate și amenințările hibride

Amenințările hibride sunt descrise ca un ansamblu de „activități coercitive și subversive, de metode convenționale și neconvenționale (de exemplu, diplomatice, militare, economice, tehnologice), care pot fi utilizate într-un mod coordonat de actorii statali sau nestatali pentru a realiza obiective specifice, rămânând însă sub limita pragului de stare de război, declarată oficial. De obicei, se pune accentul pe exploatarea vulnerabilităților țintei vizate și pe generarea unei ambiguități, în scopul împiedicării proceselor decizionale” (Frunzeti și Bărbulescu 2018, 16-26).

Amenințările hibride diminuează linia terenului de confruntare a actorilor, zona fizică fiind detronată de Internet, un spațiu care necesită costuri mici și scară mare de acțiune, impact și influență, utilizând într-un mod adaptat și ingenios vechile arme ale războiului informațional: propaganda, dezinformarea și știrile false/contrafăcute. Campaniile de dezinformare utilizează, din ce în ce mai des, platformele de comunicare socială nu doar pentru a controla discursul politic, ci și pentru a educa, a radicaliza sau a coordona potențialii actori ai amenințărilor și acțiunilor hibride.

Frunzeti prezintă factorii care contribuie „la emergența amenințărilor hibride”, analizați în cadrul unui studiu, organizat de trei instituții din Finlanda, România și Suedia, și anume: „schimbarea ordinii internaționale post-Război Rece; globalizarea, tehnologiile avansate de comunicații și dezvoltările explozive din mediul online care

contribuie esențial la creșterea potențialului acțional al actorilor statali, dar și al celor nonstatali; exploatarea potențialului oferit de noile tehnologii media, precum și a noilor instrumente de influențare socială” (Frunzeti și Bărbulescu 2018, 16-26). În acest context, necesitatea culturii de securitate este un factor care are un potențial de reducere a acestui gen de amenințări, pentru că instrumentele de influență socială sunt „arme cu două tăișuri”, pe de-o parte, pot exploata efectul asupra populației vulnerabile, însă, de cealaltă parte, pot contribui la creșterea gradului de pregătire și reziliență al populației, asigurând mijloacele rapide și necostisitoare pentru informarea acesteia.

1.7. Cultura de securitate, securitatea cibernetică și tehnologiile emergente

Evoluția domeniului tehnologic determină, implicit, și diversificarea amenințărilor și a riscurilor de securitate care vor accentua incertitudinea și volatilitatea mediului global de securitate, devenind din ce în ce mai greu de anticipat și de contracarat. „Atacurile cibernetice, activitățile specifice domeniului informațional (acțiuni de influență în spațiul public, dezinformare, generată de știrile false), tehnologiile emergente (5G, inteligența artificială, *big data*, *cloud computing*), amenințările asupra infrastructurilor critice, de comunicații, transport și comerț pot conduce la apariția unor riscuri și amenințări interconectate; riscurile, necesitatea de protecție a datelor și educarea utilizatorilor «completează» efectele benefice, generate de aceste tehnologii pentru cetățeni și mediul de afaceri. Tehnologia dronelor (UAV-uri) a schimbat dramatic forma războiului și a creat un impact constant asupra psihicului societăților democratice”. Acest tip de capabilități amenință securitatea militară, pot avea o utilizare teroristă sau pot să afecteze o infrastructură critică, securitatea energetică, sau pot fi folosite la supraveghere ori în acțiuni de influențare a unor ținte specifice (Chifu 2022).

În raportul privind *Reziliența strategică a Uniunii Europene*, Mihai subliniază că, pentru a-și desfășura activitățile de bază, o serie de sectoare critice au devenit tot mai dependente de tehnologiile digitale, dând ca exemplu transporturile, energia, sănătatea și finanțele. „Digitalizarea oferă oportunități enorme și asigură soluții pentru multe dintre provocările cu care se confruntă Uniunea Europeană, nu în ultimul rând, în timpul crizei provocate de pandemia de Covid-19, dar, în același timp, expune economia și societatea la amenințări cibernetice. Atacurile cibernetice și criminalitatea informatică sunt tot mai numeroase și mai sofisticate în întreaga lume, preconizându-se că această tendință va continua să crească în viitor” (Mihai și alții 2022).

Social media a schimbat radical modul de relaționare al oamenilor, prin accesul gratuit la informații „infinite”, oferind, în același timp, posibilitatea unor grupuri de persoane să exercite acțiuni de influență în zone concrete, pe subiecte specifice, asupra unui grup de indivizi cu viziuni similare, putând foarte ușor să conducă la polarizare și radicalizare. „Prima cerință este să producem o politică națională cuprinzătoare pentru spațiul cibernetic și rețelele de socializare”, sublinia Harlan Ullman, referitor

la strategia și politica SUA privind cele doua subiecte, punând accentul pe igienizarea spațiului cibernetic prin acțiuni ale guvernului și responsabilizarea companiilor și cetățeanului (Ullman 2021). Tocmai de aceea un grad ridicat al culturii de securitate poate contribui la reducerea vulnerabilității societale prin educarea cetățenilor care trebuie să înțeleagă natura amenințărilor, să învețe să facă diferența și să verifice informațiile, înainte de a le distribui sau de a accesa conținutul informatic malițios ori perturbator, rezultând astfel o scădere a gradului ori a ritmului acțiunilor de influență.

1.8. Cultura de securitate și securitatea umană

Securitate umană este extrem de importantă, în prim planul statelor regăsindu-se cetățeanul și siguranța acestuia, cu un accent tot mai mare pe implicarea societății civile în proces, plecând de la premisa că o cultură de securitate precară este o vulnerabilitate societală. Înțelegerea rolului fiecărui element contribuitor la acțiunea socială de la stat, instituții publice, organizații nonguvernamentale sau corporații este importantă în ideea perceperii rolului individului (cetățeanului) în asigurarea securității naționale și internaționale. *Securitatea socială* este reprezentată de reglementări juridice, dispuse pentru asigurarea stării de siguranță socială la nivel de persoană, grup social sau populație totală, precum și pentru protejarea persoanelor defavorizate sau marginalizate. *Securitatea umană* consideră că „sănătatea populației este de o importanță capitală pentru abilitatea statului de a supraviețui în cadrul sistemului internațional” (Curos 2021, 40-47). Kay Roer sublinia ideea că oamenii sunt diferiți, cu nevoi diferite și cu un anumit nivel de înțelegere și cunoaștere, iar cheia succesului în construirea, menținerea și creșterea unei culturi de securitate foarte bune constă în înțelegerea acestor diferențe și în necesitatea adaptării efortului la nevoile lor, la context și la nivelul de înțelegere și de cunoaștere al fiecăruia (Roer 2015). Tehnologiile emergente, amenințările cibernetice, războiul informațional sunt factori cu un potențial disruptiv și perturbator în activitatea noastră, în plan social sau instituțional, însă numitorul comun și cel mai important factor în această ecuație rămâne omul. „În gestionarea securității și amenințărilor la adresa ei, cei mai problematici sunt indivizii. În ciuda existenței diverselor forme de hardware și software, oamenii sunt cei care generează breșe în securitate” (Brânda 2018), tocmai de aceea cultura de securitate este cea care îl pune pe individ în centrul atenției și devine un instrument prin care cetățeanul/omul/individul își reduce riscurile și își menține la nivel ridicat integrarea societală și relațiile sociale funcționale.

1.9. Cultura de securitate și abordarea multidomeniu

Există o legătură între domeniile de aplicare sau de manifestare ale culturii de securitate și gradul de cultură de securitate al unei societăți sau organizații. Tehnicile, tacticile de acțiune specifice doar războiului informațional care, la început, erau preponderent în domeniul militar s-au extins și în domeniile care nu au o legătură directă cu securitatea, în sensul termenului definit limitativ, cu aplicare la domeniul apărării. Deși conceptul de reziliență a început să fie larg uzitat după conflictul din Ucraina din 2014, iar organizațiile internaționale (NATO, UE, OSCE) și statele

au început să dezvolte strategii și planuri de implementare a rezilienței, conceptul de cultură de securitate a rămas prezent în documentele de planificare strategică, neexistând foarte multe elemente de aplicare concretă a acestuia, accentul fiind pus pe aplicabilitate în domeniile economic, social, energetic, educațional, cibernetic sau nuclear și nu doar în cel de apărare și securitate sau de management de criză.

Deși se pot manifesta specific doar într-un anumit domeniu, acțiunile unor entități, actori statali sau nonstatali pot avea implicații și reverberații în mai multe domenii și pot produce inclusiv efecte de amploare, care se pot transforma în crize de natură socială, sociopolitică, economică sau cultural-religioasă. Rezistența societală la dezinformare poate fi un exemplu în acest sens, gradul scăzut al culturii de securitate poate fi un factor de risc sau un catalizator al evenimentelor destabilizatoare la nivel sociopolitic sau de securitate.

2. Manifestări ale culturii de securitate în România

Cultura de securitate se manifestă prin norme, valori și atitudini, fiind reflexia societății în care se manifestă și proiectează rezultatele în maniera aplicării normelor sociale specifice societății respective. România a făcut trecerea de la sistemul comunist la cel democratic, iar cultura de securitate a urmat această expresie și trecere de la sistemul autoritar, instituționalizat și normativ, cu acțiune imperativă la nivel social, la sistemul democratic, cu un cadru legislativ care să asigure un grad ridicat de manifestare a drepturilor și libertăților cetățenești. Sistemul de valori al românilor s-a schimbat în perioada comunistă, statul era deținătorul proprietății, societatea era considerată egalitaristă, fără diferențe de clase sociale; în același timp, libertatea de exprimare era limitată, accesul la informație era controlat de autoritățile statului. Cultura de securitate se limita la protecția statului și valorilor impuse de acesta și la protecția fizică a cetățeanului, care depindea, în foarte mare măsură, de gradul ridicat de conformare la regulile sociale impuse de stat. Schimbarea regimului, după 1989, a determinat o schimbare de paradigmă, o imersiune haotică în ideea de democrație, cetățenii fiind conduși de un entuziasm născut din „abolirea” barierelor privind libertatea de exprimare, de revenire la dreptul de proprietate și la libertatea de a alege neîngrădit. Cultura de securitate în România a vizat un parcurs similar proceselor din domeniul de securitate și apărare, cu o încercare de adaptare specifică tranziției naționale pentru integrarea în parcursul european și euroatlantic.

2.1. *Evoluție, manifestare și cadrul normativ al culturii de securitate în România*

Analizând perioada anterioară anului 1990, Cristian Felea prezintă cultura de securitate a României ca pe „o valoare impusă de conducătorii comuniști, doar că era altfel definită, și anume ca vigilență revoluționară și ca etică socialistă, prin care se forma «conștiința socială trează» a fiecărui cetățean al statului comunist. În fața unei astfel de perspective, care era inoculată cetățenilor de la cea mai fragedă vârstă (să ne aducem aminte instituționalizarea educației implica existența organizațiilor

de educație civică-politică, inclusiv la nivelul învățământului preșcolar, prin «șoimii patriei»), se aștepta de la individul activ să nu facă niciun rabat de la prescripțiile eticii care se numea conștiință revoluționară” (Felea 2018). Orientarea României către valorile europene și euroatlantice a determinat și o adaptare a noțiunilor de securitate, democrație și stat de drept, urmată de reforme concrete ale statului în majoritatea domeniilor, de la economic, la politic, militar sau legislativ.

În *Strategia de Securitate Națională a României*, din anul 1999, regăsim o primă încercare de a muta centrul de greutate a problematicii securității națiunii la nivelul cetățeanului, renunțându-se la centrarea preocupărilor pe securitatea statului. „Din cel puțin două puncte de vedere, acest document exprimă o viziune nouă asupra conceptului de securitate națională. În primul rând, este pentru prima oară când conceptul de securitate națională nu pornește de la stat, ci de la cetățean, de la interesele și drepturile lui fundamentale(...). În locul vechii viziuni centralizate, a fost așezată o idee nouă, aceea conform căreia securitatea națională pornește de la garantarea unui viitor corespunzător pentru fiecare om” (Constantinescu 1999), o abordare care a deschis și a ghidat parcursul nostru național către cel european, de la revizuirea Constituției până la aderare și integrare.

„Dezvoltarea culturii de securitate, inclusiv prin educație continuă, care să promoveze valorile, normele, atitudinile sau acțiunile care să permită asimilarea conceptului de securitate națională” a fost o direcție de acțiune cuprinsă în *Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2020*, care viza integrarea culturii de securitate conceptului de securitate națională (presidency.ro 2015b). *Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020-2024 (Strategia)* propune o gestionare integrată a riscurilor și amenințărilor de către statul român atât în plan național, cât și internațional, cu îndeplinirea responsabilităților României, în calitate de membru al UE, NATO, OSCE, ONU. „Din punctul de vedere al securității României, într-un context geopolitic dinamic, turbulent și impredictibil, precum cel de astăzi, trebuie să avem un răspuns adaptat și eficient în fața riscurilor, amenințărilor și vulnerabilităților cu care ne confruntăm, bazat pe: continuitate, adaptabilitate, flexibilitate, reziliență și predictibilitate” (presidency.ro 2020, 5).

Subsumând cele prezentate, se poate afirma despre conceptul de cultură de securitate că, diacronic, susține ideea că elementul central în societatea românească este cetățeanul – integrat în „triada stat-societate-cetățean” –, regăsind și în documentele programatice recomandarea de protejare și de promovare a valorilor naționale de securitate, subliniindu-se, în același timp, necesitatea și importanța implicării societății în proces, conștienți fiind de interdependența dintre nivelul culturii de securitate a cetățenilor și stabilitatea, puterea și reziliența unui stat.

2.2. Domenii și direcții de acțiune specifice culturii de securitate

Analizând conceptul de cultură de securitate prin prisma domeniilor de manifestare: politic, militar, economic, social, informațional, se poate realiza o suprapunere pe

direcțiile de acțiune stabilite pentru punerea în aplicare a *Strategiei*, fiind corelative, conform conceptului securității naționale extinse, vizând: „dimensiunile de apărare, diplomatică, informații, contrainformații și de securitate, ordine publică, managementul situațiilor de criză, economică și energetică, societală” (presidency.ro 2020, 37).

Direcțiile de acțiune, asociate fiecărei dimensiuni de realizare a securității naționale, vor fi aplicate ținând cont de importanța obiectivelor și vor urmări: „consolidarea capacității naționale de apărare; creșterea eficienței sistemelor naționale de prevenire și gestionare a situațiilor de criză; consolidarea securității infrastructurilor critice; dezvoltarea durabilă a marilor sisteme publice (sănătate, educație, protecție socială); promovarea identității naționale” (presidency.ro 2020). Toate aceste direcții, obiective și măsuri au ca scop protejarea statului și cetățeanului prin asigurarea capacității de reziliență a statului, indiferent dacă vorbim de amenințări asimetrice, hibride, situații de urgență sau de criză.

Domeniul social este cel în care cultura de securitate are un impact semnificativ asupra domeniului securității, iar factorii destabilizatori pot fi generați de: evoluția demografică asimetrică, creșterea individualismului și izolării în spațiul virtual, a vulnerabilității mediilor de socializare online la acțiunile de război informațional. Conflictul de la granițele țării, generat de agresiunea Rusiei asupra Ucrainei, a scos în evidență și fenomenul migrației și refugiaților, ca element de impact asupra securității naționale și regionale. Abordarea instituțională a gestionării refugiaților ucraineni a redus semnificativ din riscul la adresa securității, dar problematica poate fi amplificată de modificări ale situației din regiune.

Mediul online și rețelele de socializare trebuie abordate separat, trebuie analizat impactul social pe toate planurile, interrelaționat cu celelalte domenii, cetățeanul fiind subiectul asupra căruia se acționează la dimensiunea cognitiv-comportamentală pentru a determina un răspuns corespunzător, fie de acceptare a unei situații, fie de determinare a unui răspuns contrar.

2.3. Percepția românilor asupra culturii de securitate – Studii, măsurători și soluții

Este important să cunoaștem cum este percepută cultura de securitate la nivelul cetățeanului și societății, pentru a putea înțelege diferența de percepție asupra modului în care văd cetățenii conceptul și cum este el de fapt, pentru a putea adapta și aplica corect politicile, măsurile și acțiunile la nivelul instituțiilor statului și, în același timp, pentru a construi și a eficientiza o comunicare bidirecțională și o implicare a cetățeanului în procesul de consolidare a culturii de securitate.

Am analizat rapoartele și studiile privind cultura de securitate în România și, la nivelul anului 2018, au fost evidențiate trei studii, pe care le voi menționa mai jos, nefiind reluate și actualizate alte studii care să trateze distinct domeniul *culturii de securitate*, în perioada 2018-2023. Pentru a avea o înțelegere mai amplă

a fenomenului, am extins analiza și am inclus studii și sondaje care au măsurat nivelul de securitate și parametrii specifici, studii realizate de Strategic Thinking (2022), proiectul *Agenda România 2050* și de Laboratorul pentru Analiza Războiului Informațional și Comunicare Strategică, Barometrul de Securitate al României (LARICS 2022).

În 2018, LARICS lansa *Barometrul culturii de securitate*, primul sondaj sociologic care măsoară conceptul de *cultură de securitate*, în raport cu *cultura de insecuritate*, în parametri antagonici, având șapte dimensiuni, cu polarități semnificative pentru tema sondajului: Încredere/Neîncredere; Localism/Globalism; Realism/Liberalism; Optimism/Pesimism; Securitate/Drepturi; Implicare/Apatie; Conspirativism/Raționalism. „Există o serie de preocupări pentru măsurarea percepției publice a unor topicuri de securitate – mai rar în sondaje tematice și mai des prin pachete de indicatori de profil în sondaje de tip omnibus, dar nu există în acest moment alt instrument consacrat de măsurare a culturii de securitate în România (LARICS 2018a).

Ruxandra Buluc publică un raport privind percepția promovării culturii de securitate, evaluând metodele, mijloacele de dezvoltare a culturii de securitate, de stimulare a interesului cetățenilor pentru acest domeniu, și menționează instituțiile cu atribuții sau cu potențial de promovare a culturii de securitate. Deși sondajul PROSCOP, sociologic vorbind, nu este reprezentativ, deoarece eșantionul de realizare este mic (152 de persoane), format din elevi și studenți (73%) din mediul urban (90%), descoperirile sintetizate prezintă o serie de recomandări pentru actorii responsabili de gestionarea domeniilor cu implicare în promovarea culturii de securitate, aplicabile, cel puțin, respondenților care se încadrează în categoriile analizate (Lungu, Buluc și Deac 2018).

Pe de altă parte, Strategic Thinking a realizat, în anul 2022, prin proiectul *Agenda România 2050*, o serie de studii sociologice pe șase zone majore de interes pentru viitorul României, de la infrastructură, sănătate, educație, schimbări climatice, la fiscalitate, energie, digitalizare, securitate etc., iar rezultatele confirmă indirect rezultatele sondajului LARICS (2018b) privind cultura de securitate, dar și cele din 2022 din Barometrul de Securitate al României (LARICS 2022).

În acest sens, din analiza datelor barometrului LARICS, rezultă că „românii sunt mai degrabă neîncredători (56,6%) în instituții decât încredători (31,6%), sunt orientați mai degrabă spre localism (48%) decât spre globalism (36%), cu un relativ echilibru între centrarea pe drepturi (45,7%) și centrarea pe securitate (41,1%), mai mult implicați (52%) decât apatici (35%), dar și cu o perspectivă mai degrabă conspirativă (52,5%) asupra politicului, mediei și relațiilor internaționale decât una raționalistă (32,3%)”.

Studiul Strategic Thinking (2022) subliniază un element foarte important, care reiese din analiza sociodemografică, legat de tinerii până în 30 de ani care consideră,

în procente mai ridicate decât restul populației, că NATO va rămâne principala garanție de securitate a României. Această evidențiere confirmă rezultatele studiului PROSCOP care subliniau că mai mult de două treimi dintre respondenți (69,7%) conștientizează riscurile, amenințările și vulnerabilitățile la adresa securității ca obiectiv principal în promovarea culturii de securitate. Circa o treime dintre respondenți consideră că *promovarea culturii de securitate ar trebui să conducă la aplicarea de către cetățeni a normelor, regulilor, procedurilor standard de acțiune din domeniul securității* (35,5%) sau la adaptarea comportamentului individual, de grup, precum și al întregii societăți la condițiile specifice privind securitatea (30,9%).

„Deși neîncrederea în instituții este dominantă, nu există falii sociodemografice semnificative în populația României din punctul de vedere al culturii de securitate, iar dimensiunea drepturi-securitate nu este atât de importantă pentru structurarea culturilor de securitate pe cât de importantă pare ca dezbateră publică în societatea românească; cele trei tipuri de culturi de securitate sunt dominate de conspiraționism și vulnerabile la fake-news”. Un element pozitiv, extrem de important, rezultat din acest studiu este că tendințele localiste nu sunt, deocamdată, în contradicție cu simpatia față de UE/NATO (LARICS 2018a), elemente confirmate și de sondajul Strategic Thinking (2022), unde în opinia a 83,5% dintre români, VESTUL (adică UE, SUA, NATO) este direcția înspre care ar trebui să se îndrepte România din punctul de vedere al alianțelor politice și militare. În contrast, 8% consideră că România ar trebui să se îndrepte către EST (adică Rusia, China), iar 65,8% dintre români cred că NATO va rămâne principala garanție de securitate a României (StrategicThinking 2022); același element al certitudinii că „populația României rămâne una pro-occidentală și pro-europeană” este subliniat și în octombrie 2022 în studiul LARICS: 68% dintre respondenți sunt optimiști cu privire la viitorul Uniunii Europene pe termen scurt, 78% sunt optimiști privind suportul american pentru Europa de Est și doar 10% dintre români cred că UE ar trebui să dispară în viitor (LARICS 2022).

Deși publicul tânăr, educat în securitate (PROSCOP) consideră că instituțiilor statului cu atribuții în domeniul securității și apărării ar trebui să le revină rolul principal în promovarea culturii de securitate (71,1%), din cuprinsul analizei sociodemografice (*Strategic Thinking*) a reieșit că nu sunt diferențe semnificative, în funcție de categoriile sociodemografice analizate, între cei care consideră că România ar trebui să se îndrepte către VEST, din punctul de vedere al alianțelor politice și militare, iar din punctul de vedere al securității, 70,9% dintre români consideră că, în viitor, Armata României ar trebui să se mărească, în timp ce 23,2% sunt de părere că Armata Română ar trebui să rămână la fel ca acum, doar 3,5% considerând că aceștia ar trebui să își reducă efectivele.

Concluzionând, promovarea eficientă a culturii de securitate se află în strânsă relație cu stabilirea priorităților privind elementele conceptuale ale securității, de la dimensiuni, la componente, riscuri, amenințări, vulnerabilități, față de care sunt proiectate modalități specifice de acțiune și răspuns, pe dimensiunile de securitate și apărare, educațională, de sănătate, socială și economică.

Concluzii

Riscurile și amenințările la adresa securității cetățeanului și statului au trecut, de ceva vreme, dincolo de granițele fizice, iar securitatea nu mai este demult prezentă și asociată doar domeniului militar, ea necesitând o abordare interinstituțională, multidisciplinară, o cooperare între instituțiile guvernamentale și nonguvernamentale și o tranziție de la acțiunea unor instituții și grupuri mici, către întreaga societate, scopul primordial rămânând protejarea cetățenilor.

Schimbarea de paradigmă, generată de agresiunea Rusiei asupra Ucrainei, a determinat și o adaptare a posturii de apărare și descurajare a NATO în regiune, dar și reacția Uniunii Europene. Reașezarea conceptelor a evidențiat rolul foarte important al rezilienței, iar conceptul de cultură de securitate, deși regăsit în documentele de planificare, nu a beneficiat și nici nu pare să beneficieze de o modalitate pragmatică de aplicare. Dincolo de o definire a termenilor și de caracterizarea elementelor definitorii, cultura de securitate are nevoie de o perioadă mai mare de timp pentru a se stabiliza ca un concept de sine stătător. Trebuie înțeleasă, *transpusă și integrată într-o modalitate concretă de acțiune* în strategii și planuri, fiind necesară extinderea de la domeniul de securitate și apărare și la celelalte domenii: de la economic, la social și educațional, pentru că, deși România are o strategie națională (SNAT 2024) care așază în centrul său cetățeanul și bunăstarea acestuia, percepția cetățeanului nu este aliniată cu această intenție declarată.

Securitatea unui stat este un element fundamental al societății, iar într-o democrație consolidată, protejarea cetățenilor trebuie să fie cel puțin la fel de importantă ca protejarea statului. Chiar dacă acest lucru este mai dificil de realizat în România, deoarece românii sunt mai degrabă neîncredători în instituții (56,6%) și au o perspectivă mai degrabă conspiraționistă (52,5%) asupra politicului, mass-mediei și relațiilor internaționale decât una raționalistă, efortul trebuie recentrat pe cetățean, pentru dezvoltarea culturii de securitate a acestuia.

Pentru a putea reduce din decalajul de percepție al cetățeanului român, este important ca instituțiile statului să învețe să reducă riscurile și vulnerabilitățile și să asigure prevenția, mai ales că și Internetul, și televiziunile sunt receptate la fel de conspiraționist, irațional, afectiv și fără preocupare serioasă privind sursele. Educația, cooperarea instituțională și implicarea societății civile în procesul de educare constituie un alt element care contribuie la creșterea nivelului culturii de securitate. Asigurarea unui bagaj minim de cunoștințe pentru un public cât mai larg privind conceptul de securitate și dezvoltarea capacității cetățenilor de a înțelege riscurile, provocările și amenințările la adresa securității conduc la creșterea culturii de securitate și au un impact direct asupra acțiunilor de identificare și de contracarare a efectelor generate de fenomenul dezinformării. Folosirea specialiștilor în domeniu pentru promovarea culturii de securitate este, alături de strategie și resurse, elementul cheie. Instituțiile responsabile de educație pot utiliza modalități de instruire și acțiuni

concrete, precum: întâlniri cu reprezentanți ai societății civile, conferințe, dezbateri, parteneriate cu instituții academice sau de cercetare, întâlniri cu elevii și studenții din instituțiile de învățământ de orice nivel, introducerea în programele școlare a cursurilor privind dezvoltarea culturii de securitate etc.

La nivel național, obiectivele de securitate trebuie corelate cu direcțiile de acțiune, instituțiile trebuie să își armonizeze procedurile de lucru, să acționeze convergent și coerent, să susțină actualizarea legislației, asigurând transparența instituțională și având în centru cetățeanul, beneficiarul culturii de securitate și principalul actor în menținerea funcționalității statului. Este necesară o abordare instituțională care să modifice atitudinea de la modul pasiv, de răspuns și contracarare, la cel proactiv, de prevenire, cultura de securitate fiind prezentată ca o metodă de a conștientiza riscurile, amenințările și vulnerabilitățile și, eventual, de a deprinde metode de gestionare, nu de prevenție a acestora. Educarea și promovarea unei culturi de securitate solide pot preveni transformarea vulnerabilităților în amenințări la adresa securității naționale.

Prin aplicarea politicii de securitate, statul poate contracara pericolele și amenințările la adresa societății, însă prin consolidarea culturii de securitate la nivel societal, el poate reduce semnificativ riscurile și vulnerabilitățile în aproape toate domeniile, deoarece efortul va fi unul comun, conjugat, și nu doar o acțiune izolată a statului, în contextul unui răspuns pasiv din partea cetățenilor săi. Cultura de securitate, dezvoltată prin educație, ar trebui să devină o prioritate pentru protejarea statului și a cetățenilor. Acest articol este un scurt preambul al unei cercetări doctorale care are ca temă „Consolidarea culturii de securitate prin comunicare strategică instituțională”.

Referințe

- bancherul.ro.** 2021. „Plățile cu cardurile au crescut cu 60% în timpul pandemiei.” https://www.bancherul.ro/stire.php?id_stire=20942&titlu=platile-cu-cardurile-au-crescut-cu-60-la-suta-in-timpul-pandemiei.
- Brânda, Oana-Elena.** 2018. „Cultura de securitate în organizații. Principii și dezvoltare.” *Conferința națională științifică a Academiei Oamenilor de Știință „Cercetarea științifică în serviciul dezvoltării durabile*. Târgoviște: Academia Oamenilor de Știință.
- Bujder, Irina.** 2010. „Societatea civilă românească între performanță și participare publică.” *Sfera politicii* (144). <https://revistasferapoliticii.ro/sfera/144/art02-bujder.html>.
- Buluc, Ruxandra, Ioan Deac, Răzvan Grigoras și Ciprian Lungu.** 2019. *Cultura de securitate și fenomenul Fake News*. București: Editura Top Form.
- Buzan, Barry.** 1991. ”New Patterns of Global Security in the Twenty-first Century.” *International Affairs* 67 (3): 432-433.
- Calangea, Claudia-Diana.** 2017. „Cultura de securitate. Surse și resurse”. *Intelligence în serviciul tău*. <https://intelligence.sri.ro/cultura-de-securitate-surse-si-resurse>.

- Carpenter, Perry și Kai Roer.** 2022. *The Security Culture Playbook*. John Wiley & Sons Inc.
- Chifu, Iulian.** 2022. *Reconfigurarea securității și relațiilor internaționale în secolul 21*. București: ISPRI.
- Constantinescu, Emil.** 1999. „Mesajul președintelui Emil Constantinescu adresat Camerelor reunite cu ocazia prezentării Strategiei de Securitate Națională a României.” <https://constantinescu.ro/discursuri/313.htm>.
- Curos, Ludmila.** 2021. „Cultura de securitate dezvoltată prin educație.” *Revistă științifico-practică nr. 1/2021 Jurnalul de relații internaționale, Moldova*, 40-47.
- DEXonline.** a. *cultură*. Accesat 25 ianuarie 2023. <https://dexonline.ro/definitie/cultura>.
- . b. *securitate*. Accesat 25 ianuarie 2023. <https://dexonline.ro/definitie/securitate>.
- Dumitrescu, Lucian.** 2018a. „Barometrul culturii de securitate.” București: LARICS.
- . 2018b. „Lansarea barometrului culturii de securitate. Ce este cultura de securitate?” <https://adevarul.ro/blogurile-adevarul/lansarea-barometrului-culturii-de-securitate-ce-1856753.html>.
- EPRS, Serviciul de Cercetare al Parlamentului European.** 2022. „Planul național de redresare și reziliență al României.” [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733641/EPRS_BRI\(2022\)733641_RO.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733641/EPRS_BRI(2022)733641_RO.pdf).
- Felea, Cristian.** 2018. „Cultura de securitate, semnul unui spațiu al civilizației și democrației.” <https://www.contributors.ro/cultura-de-securitate-semnul-unui-spatiu-al-civilizatiei-si-democrației>.
- Frunzeti, Teodor și Cristian Bărbulescu.** 2018. „Reziliența națională la amenințările hibride și cultura de securitate. Un cadru de analiză.” *Impact Strategic* (nr.1/2): 16-26.
- Hama, Hawre Hassan.** 2017. ”State Security, Societal Security, and Human Security.” *Journal of international Relations* 21 (1). [doi:https://doi.org/10.1177/0973598417706591](https://doi.org/10.1177/0973598417706591).
- Kemp, Simon.** 2022. ”Digital 2022: Global overview report.” <https://datareportal.com/reports/digital-2022-global-overview-report>.
- Lantis, Jeffrey S.** 2002. ”Strategic Culture and National Security Policy.” *International Studies Review* 4 (3): 87-113.
- LARICS.** 2018a. „Barometrul culturii de securitate partea 1.” <https://larics.ro/wp-content/uploads/2018/04/Raport-sondaj-INSCOP-barometru-LARICS-partea-1.pdf>.
- . 2018b. „Barometrul culturii de securitate partea 2.” <https://larics.ro/wp-content/uploads/2018/04/Raport-sondaj-INSCOP-barometru-LARICS-partea-2.pdf>.
- . 2018c. „Neîncrederea în instituții domină cultura de securitate a românilor.” <https://larics.ro/neincrederea-institutiilor-dominata-cultura-de-securitate-romanilor/>
- . 2022. „Barometrul de securitate al României.” <https://larics.ro/barometrul-de-securitate-al-romaniei/>.
- Lesenciuc, Cozmanciuc.** 2022. „Cultura de securitate – încercare de operaționalizare conceptuală pe coordonate constructiviste.” *Gândirea Militară Românească* (1): 124-141.

Lincoln, Lames R. și Didier Guillot. 2004. "Durkheim and Organizational Culture." *IRLE Working Paper No. 108-04*. <https://irle.berkeley.edu/files/2004/Durkheim-and-Organizational-Culture.pdf>.

Lungu, Ciprian, Ruxandra Buluc și Ioan Deac. 2018. *Promovarea culturii de securitate: raport*. București: Top Form.

Mihai, Ioan-Cosmin, Petre-Dan Cîmpean, Sabin Popescu și Alina-Camelia Vasilescu. 2022. „Reziliența strategică a Uniunii Europene, inclusiv în domeniile tehnologic și digital: scenariile de viitor și contribuții ale României.” Studiul nr. 2. http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2022/03/SPOS-2021.-Studiul-2.-Rezilienta-strategica-a-Uniunii-Europene_final_site.pdf.

NATO. 1949. „Tratatul NORD-ATLANTIC.” <https://www.mae.ro/sites/default/files/file/pdf/TRATATUL%2520NORD-ATLANTIC.pdf>.

—. 2016a. „Information Warfare.” https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2020/5/pdf/2005-deepportal4-information-warfare.pdf.

—. 2016b. „Warsaw Summit Communiqué.” https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_133169.htm.

—. 2022. „Declarația Summitului NATO de la Madrid.” <https://www.mae.ro/node/59136>.

Piowowski, Juliusz. 2017. „Three Pillars of Security Culture.” *Security Dimensions* (No.22): 16-27. https://www.researchgate.net/profile/Juliusz-Piowowski/publication/323243164_Three_Pillars_of_Security_Culture/links/5a883550458515b8af91b64f/Three-Pillars-of-Security-Culture.pdf, accesat la 24 iul 2022.

presidency.ro. 2015a. „Ghidul Strategiei Naționale de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2019.” <https://www.presidency.ro/ro/presa/securitate-nationala-si-aparare/ghidul-strategiei-nationale-de-aparare-a-tarii-pentru-perioada-2015-2019>.

—. 2015b. „Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2015-2020.” https://www.presidency.ro/files/userfiles/Ghid_SNAP_T_2015-2019_AP.pdf.

—. 2020. „Strategia Națională de Apărare a Țării pentru perioada 2020-2024.” https://www.presidency.ro/files/userfiles/Documente/Strategia_Nationala_de_Aparare_a_Tarii_2020_2024.pdf.

Roer, Kai. 2015. *Build a Security Culture*. IT Governance Publishing.

Strategic Thinking. 2022. „Sondaj de opinie. Proiect: AGENDA ROMÂNIA 2050. O conversație despre viitorul României.” <https://www.strategicthinking.ro/iulie-2022-sondaj-de-opinie-proiect-agenda-romania-2050-o-conversatie-despre-viitorul-romaniei/>.

Ullman, Harlan. 2021. *Al cincilea cavaler al apocalipsei și noul MAD*. București: Editura Militară.

Uniunea Europeană. 2012. „Abordarea UE în materie de reziliență: să învățăm din crizele în domeniul securității alimentare.” Bruxelles: Comunicarea Comisiei către Parlamentul European și Consiliu COM/2012/0586 final.

Zaman, Rashed Uz. 2009. „Strategic Culture: A «Cultural» Understanding of War.” *Comparative Strategy* 28 (1): 68-88. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/01495930802679785>.